

2. Гінтерс З. В. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник. — К.: УБС НБУ, 2007. — 149 с.

3. Губарев К. Інноваційні технології у вищій юридичній освіті // Юридична газета № 11 (47) від 16 червня 2005 року — www.yur-gazeta.com.

4. Пальчевський С. С. Педагогіка: Навч. посіб. — К.: Каравела, 2007. — 576 с.

5. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін., За ред. З. Н. Курлянд. — К.: Знання, 2007. — 495 с.

6. Ситуаційна методика навчання: Теорія та практика / Упор. О. Сидоренко, В. Чуба. — К.: Центр інновацій та розвитку, Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні, 2001. — 256 с.

О. М. Балінська, канд. юрид. наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
Львівський державний університет внутрішніх справ

БІХЕВІОРИЗМ У ФОРМУВАННІ ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКА ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Комунікативний характер діяльності органів внутрішніх справ визначає тенденційність поведінки їх працівників. У процесі комунікації вказується якийсь предмет обговорення (індикативність), продуцент мовлення висловлює власну позицію щодо цього предмета (предикативність); крім цього, виділяється емоційна виразність, від якої залежить спонукальна сила сказаного. Такий трикратний поділ правової комунікації дає підстави стверджувати, що взаємовідносини правоохоронців мають бути побудовані за чіткими правилами комунікування, що забезпечить стабілізацію вербальних і невербальних міжсуб'єктних взаємовідносин через координацію поведінки кожного окремого члена колективу. А тому один із напрямів психології — вербальний біхевіоризм, який вивчає вплив мовлення на поведінкову реакцію, — можна розглядати як нову методику формування необхідного типу поведінки.

Процес сприйняття працівником органів внутрішніх справ інформації, що надходить із правового поля (як вертикально — правові норми і вимоги, так і горизонтально — правові ситуації, що потрібно вирішити), супроводжується дією перцептивних стимулів соціальних та його особистісних чинників. До таких

можна віднести: внутрішню і зовнішню мотивацію правових дій і вчинків; професійні, морально-етичні, культурні та інші установки; сподівання, пов'язані з вирішенням професійних завдань; вплив правового оточення, колективу, сім'ї тощо. Всі сформовані цінності і потреби виступають як організаційні чинники при сприйнятті правової інформації, що надалі трансформується у регулятивну основу правомірної поведінки.

Формування правомірної поведінки працівника органів внутрішніх справ, за методологією вербального біхевіоризму, можна розглядати у контексті сукупності дії *трьох основних джерел впливу*.

Першим таким джерелом є результати правової поведінки правоохоронця, особливо при відображенні їх у дзеркалі професійного успіху (або невдачі). За однакових соціокультурних умов і при однакових чітко регламентованих нормативно-правових вимогах професійно успішні суб'єкти, як правило, швидше формують у оточення позитивну оцінку своєї професійної ефективності, ніж люди, що зазнали певних професійних невдач. Щонайменше заохочення і визнання з боку керівництва та колег є в цьому випадку потужним стимулом до правомірності подальшої поведінки працівника ОВС.

Друге джерело впливу — відносно, воно базується на порівнянні власних результатів і здобутків товаришів по службі. Найбільш корисними є ті, що передбачають потенційну рівність. Відповідно, працівники ОВС, усвідомлюючи свою «негіршість», здатні формувати позитивну оцінку професійної самоефективності, а отже, прагнути додержання цього ж рівня професійності, що в нашому випадку передбачає також високий рівень правомірності продукованих дій і вчинків.

Результат переконання — це третє джерело впливу на думку про самоефективність. Непевність у власній професійній придатності (і деградація через це у бік протиправності) нівелюється методом впливу через переконування у протилежному. Сам факт упевненості когось стороннього у професійній компетентності соціального суб'єкта він інтерпретує як аргументований доказ правильності виконуваних функцій і доцільності додержання правомірності й надалі.

Вдаючись до філософсько-правового аналізу цього етапу формування правомірної поведінки працівника ОВС, необхідно відзначити «переломність» у процесі становлення правоохоронця через своєрідну зміну професійних установок і чіткий перерозподіл професійних інтересів. Тобто, змінюється (або укріплюється)

система ціннісних орієнтацій суб'єкта професійного розвитку, спрямованих на соціально-правову особистісну активність (правову поведінку) як результат прояву мисленневих установок. Причому ця система правових ціннісних орієнтацій діє на основі мотивації досягнення правомірності поведінки, виступаючи ієрархічно вищим рівнем, ніж професійні наміри та інтереси. Іншими словами, формується мотиваційно-потребовий конструкт правомірної поведінки.

Соціальний суб'єкт, збагачений професійним, морально-етичним, психологічним досвідом під час проходження стажування, адаптувавши власну поведінку до умов служби в органах внутрішніх справ, привівши її у відповідність до правових норм і вимог, що є пріоритетними у регулюванні дій і вчинків, робиться здатним правильно інтерпретувати правове поле держави і продукувати зразково-правомірну поведінку. В результаті цього ж таки досвіду працівник органів внутрішніх справ спроможний прогнозувати наслідки тієї чи іншої правової ситуації, фокусуючи увагу на зворотному зв'язку, тобто на виникненні певних дій у відповідь на ситуативне подразнення. Правомірна поведінка працівника ОВС стає антиципативною (від лат. *anticipatio* — вгаду, передбачаю), здатною випередити певні правові наслідки, запобігти ускладненню правової ситуації і сприяти її вирішенню. Отже, щоб сформувати правомірний тип поведінки працівника органів внутрішніх справ, який у процесі професійної діяльності зміг би через правильну інтерпретацію правової ситуації прогнозувати варіанти її вирішення, необхідно дати йому змогу здобути належний досвід адаптації поведінки до правового поля.

У контексті окресленої проблеми можна говорити про цілеспрямований біхевіоризм. Будь-яка поведінка, тим більше правова, має певну мету, реалізується з орієнтацією на якусь ціль, а не є результатом суми дій стимулу і реакції. У нашому випадку ціллю є правомірність, яка першопочатково закладена у закон як вихідна позиція правопорядку в суспільстві і запорука правильного режиму життєдіяльності, до якого мають прагнути всі члени соціуму. Така циклічність правомірної поведінки, що криється у її цілеспрямованості, забезпечує працівникові ОВС сподівання на підкріплюючий результат і висуває потребу перебувати у цьому замкненому просторі правомірності як гаранті безпеки і запоруці повноти самореалізації.

За аналогією з американським біхевіоризмом була заснована французька школа об'єктивного вивчення психіки (А. П'єрон). Прихильники цього вчення відстоювали позицію, що соціальний

вплив може змінювати форми біологічної поведінки і породжувати нові форми соціальної поведінки (наприклад, вербальної). У цьому контексті правомірна поведінка можлива лише за умов формування особистості у правомірно зорієнтованому правовому середовищі. Доцільність такого твердження особливо прийнятна для корпоративного середовища, яким є і органи внутрішніх справ (правомірність оточення породжує мега-правомірність поведінки членів «корпорації»). Натомість матриця об'єктивного вивчення психіки не виправдана у контексті реальних правових відносин (різномірність право-суб'єктів як соціальної спільноти не обов'язково визначає правомірність чи протиправність їх поведінки). Тому для дослідження формування правомірної поведінки необхідно виходити із психофізіологічних теорій, що відображають двоєдину правову основу соціальної сутності людини.

Методологію ситуаціоналізму детальніше розробив творець оперантного біхевіоризму Б. Скінер. Він вважав, що визначальним чинником рішень є не особа, а ситуація її взаємодії з середовищем. Таким чином, причина правомірної поведінки криється не у вольових спонукках працівника ОВС і не у правовому середовищі, що впливає на нього, а в ситуативній обстановці, в умовах якої реалізується ця поведінка. Наявність ще одного компонента реалізації правової поведінки розширює модель правової комунікації, яку, за Скінером, можна подати як «стимул — реакція» («середовище—поведінка»), а в нашому випадку — за схемою «середовище—ситуація—поведінка».

Однак, попри всю унікальність кожної окремої правової ситуації, не варто надавати їй визначального значення. Адже правоохоронець у силу даних йому державою повноважень повинен мати певні власні диспозиції, що визначають його правову поведінку в конкретних правових ситуаціях. Тобто, ситуціоналізмові Скінера, вважаємо, доцільно протиставити персоналізм, що полягає у визнанні важливості особистісних характеристик правоохоронця при варіативності його поведінки. Мова йде про персоналізацію правової поведінки працівника ОВС, чию особистість слід розглядати як певну структуру, що створена соціальними установками та роллю, в якій важливе значення має контроль за правовою поведінкою в аспекті відповідності правовим нормам.

Мотивація відіграє провідну роль у зміні поведінки і контролі за нею. Модифікація поведінки працівника органів внутрішніх справ залежить від його індивідуальних потреб і цілей, ефекту когнітивного дисонансу і значення стимулу до правомірної поведінки. Мотиваційний підхід у формуванні правомірної поведінки

правоохоронця забезпечує високий рівень його переконаності у професійній самоєфективності.

Можна виділити кілька характерних ознак професійних мотивів працівника ОВС: енергетичний потенціал, що активізує професійну діяльність; чітке орієнтування на певну мету (захист прав і свобод); селективну психічну увагу, зосереджену на певному виді подразників-стимулів (факти, події, дії, вчинки, що стосуються вирішуваної ситуації); морально-психологічну готовність до типового реагування з боку правового оточення (небажання сприяти вирішенню правових конфліктів, надмірна зацікавленість інформацією з обмеженим доступом тощо); реалізацію правоохоронних функцій для досягнення мети (вирішення правової ситуації чи конфлікту) або для заміни сильнішою мотивацією. Всі ці мотиви у сукупності є стимулюючою основою для формування і продукування правомірної поведінки, адже вони готують психічну активність правоохоронця до виконання дій у контексті право-норм.

Правомірна поведінка, крім морально-правових мотивів, спонукується ще й відповідними установками. Причому якщо мотив — це відносно динамічна цільова спонuka, то установка вирізняється стійкістю поглядів та уявлень. Вона не лише спонукає, але й готує соціального суб'єкта до певних дій. При цьому морально-правові установки є набагато складнішою організацією, ніж мотиви.

Виділяють емоційні, смислові та поведінкові аспекти схильності індивіда до сприйняття і поведінки щодо різноманітних правових об'єктів і ситуацій. Ці складові у психології об'єднують у поняття «атитюд» (від фр. *attitude* — поза), що означає «форму психічної активності, яка передбачає готовність до виконання певної дії». У правоохоронця атитюд формується на основі власного досвіду, набутого в процесі професійної діяльності; за допомогою цього досвіду правовий світогляд здійснює управлінський вплив на реагування працівника ОВС щодо всіх об'єктів і ситуацій правової реальності, у якій він перебуває. Правовий атитюд координує і продукує правомірний тип поведінки працівника органів внутрішніх справ. Тобто, у класичну біхевіористську модель зумовлення соціальної поведінки вноситься проміжний елемент: стимул—атитюд—реакція, що ілюструє роль правової комунікації у формуванні правової поведінки, зокрема її правомірного типу.

Решту перцептивних стимулів правомірної поведінки можна згрупувати в єдине поняття соціального впливу, який передбачає

передусім інформаційний вплив, що призводить до зміни соціальних уявлень і установок. Амплітуда такої зміни залежить від багатьох чинників, що підсилюють або нівелюють соціальний вплив. Так, правові установки, що формують правомірну поведінку працівника ОВС, залишаються сталими за умови стабільності його особистісних характеристик, високого рівня освіченості, наявності професійної морально-правової компетентності, рішучої позиції у вирішенні конкретних питань, незмінності правового фонового налаштування на сприйняття інформації. Щоб протистояти небажаному впливові соціального оточення, працівник ОВС повинен володіти знаннями психологічного захисту, що передбачає вироблення певної стратегії подолання зовнішнього впливу або мінімізацію загрози цілісності його особистості. У зв'язку з цим, вважаємо, можна констатувати, що правоохоронець як осередок морально-правових мотивів та установок, здатних забезпечити йому продукування правомірної поведінки навіть усупереч соціальному впливові, цілком відповідальний за свої дії та вчинки на підставі можливості вибору між різними формами реагування на правове оточення. А формування правомірної поведінки працівника органів внутрішніх справ є процесом неоднозначним, ситуативним, спонтанним, багато в чому зумовленим соціально-політичними впливами влади, умовами служби, соціальним середовищем і оточенням, але водночас чітко контрольований внутрішніми імперативами, мотивами й установками самого працівника.

Т. З. Гарасимів, канд. юрид. наук, доц.,
начальник кафедри теорії та історії держави і права,
Львівський державний університет внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПІДХОДИ ЩОДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ОСОБИСТІТЬ»

Різні суспільні науки та публіцистична думка надають поняттю «особистість» багатопланового, іноді суперечливого змісту. Щоб подолати цей недолік і піднести його до теоретичного рівня, треба, з одного боку, проаналізувати, як трактують дане поняття різноманітні філософські напрями та школи, а з іншого — зіставити його з такими термінами, що перетинаються з ним, як-от: